

Сокиран Федір Михайлович,
професор кафедри криміналістики та
судової медицини Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ МІЖ СЛІДЧИМ І СПЕЦІАЛІСТОМ ПРИ ПРИЗНАЧЕННІ ЕКСПЕРТИЗ

Під час розслідування кримінальних правопорушень між його учасниками виникають проблеми взаємодії і конфлікти, особливо між слідчим і спеціалістом, в деяких випадках при підготовці судових експертиз. В криміналістичній літературі даним проблемам приділялась певна увага, але хотілось зупинитися на деяких її аспектах.

У процесі юридичного регулювання відносин, що виникають у суспільстві у якості функціонального елемента відбувається безпосереднє або опосередковане спілкування людей, які так чи інакше поєднані цими відносинами і наділені певними правами та обов'язками. Є цілком очевидним, що на рівні спілкування будь-які юридичні відносини мають однакову психологічну природу, механізми вчинення яких є надзвичайно важливими для удосконалення правового регулювання в усіх сферах життя суспільства. Не є виключенням і спілкування між слідчим і спеціалістом при розслідуванні кримінальних проваджень, в процесі якого, деколи виникають психологічні конфлікти.

В даний час нестримно зростає роль спеціальних знань в розслідуванні злочинів, в тому числі судових експертиз. Багато в чому це пов'язано, в першу чергу, з розвитком технологій, що дозволяє злочинцям здійснювати традиційні правопорушення новими способами. Відтак робота слідчого потребує широкого використання технічної і консультативної допомоги спеціалістів при призначенні експертиз.

Спеціаліст має спеціальні знання і володіє навиками застосування сучасних науково-технічних засобів. Через це слідчий і спеціаліст знаходяться в стані постійного контакту при вирішенні професійних завдань, між ними виникають певні стосунки, вивчення яких представляє серйозний інтерес для забезпечення психологічної підготовки майбутніх слідчих і спеціалістів.

Аналізуючи багаточисельні і різноманітні взаємодії слідчого, слід зауважити, що конфліктні ситуації в його діяльності переважають головним чином з підозрюваним (обвинуваченим), свідками і потерпілими, тоді як стосунки з особами, які сприяють розслідуванню (спеціалістами), залишаються на наш погляд, без належної уваги. Проте залишені поза увагою соціально-психологічні закономірності при побудові відносин з спеціалістом можуть негативно вплинути на процес розслідування, а також і на його консультативну роль при призначенні експертиз.

Прийнято вважати, що взаємовідносини між цими суб'єктами діяльності є стосунками кооперації, повноцінної співпраці. Проте, при уважному аналізі можна відмітити, що вони мають досить складну психологічну картину і що є підстави говорити про наявність в них елементів конфліктності.

Аналіз практичної діяльності правоохоронних органів вказує на те, що ключовою ланкою виникнення конфліктів між слідчим і спеціалістом є недосконалість чинного законодавства, а також протиріччя в особистих якостях вказаних учасників кримінального судочинства.

Ключовими словами у визначеннях конфлікту є «зіткнення», «протиріччя», «протиборство». У психології управління під конфліктом розуміється система стосунків, процес розвитку взаємодії, який заданий відмінностями суб'єктів, що беруть участь у ній (по інтересах, цінностях, діяльності).

Виходячи з періоду виникнення і процесуальних особливостей, конфлікти, які виникають між слідчим і спеціалістом умовно можна розділити на два види: що виникають на початковому етапі розслідування, і при проведенні процесуальних і слідчих (розшукових) дій.

Для початкового етапу розслідування злочинів властиві конфлікти, що виникають на ґрунті організаційного характеру. До таких конфліктів відносяться наступні: небажання виїзду «цивільного» спеціаліста для огляду місця події у складі слідчо-оперативної групи, неналежне сприяння слідчому у виявленні, закріпленні, вилученні слідів і речових доказів, можливі випадки умисного знищення спеціалістом слідів та речових доказів, конфліктні ситуації, що виникають при призначенні експертиз.

Конфліктні ситуації негативно впливають на хід досудового слідства, а саме знижується можливість отримання первинної доказової інформації, слідство провадиться поверхнево, неякісно, залишаються недослідженими істотні обставини розслідуваної події і підібрані необхідні матеріали і зразки для призначення і проведення відповідних судових експертиз.

Знання причин конфліктів, які виникають між слідчим і спеціалістом визначає ефективність методів боротьби з їх наслідками.

Причини конфліктів, що найчастіше виникають між слідчим і спеціалістом, можуть бути визначені як внутрішньоособові і міжособові.

Внутрішньоособовий конфлікт розуміється, як зіткнення інтересів, потреб, потягів особи, що виникають за умови їх зразкової паритетності по інтенсивності і значущості, але різній спрямованості. Дана категорія причин включає проблеми окремої особи, що ускладнюють її взаємодію з іншими людьми, наприклад, неадекватна, частіше занижена самооцінка; проблема «вибору» рівнозначних цілей поведінки або «ухилення» від однаково небажаних наслідків. В даному випадку дуже ефективним способом усунення конфліктів є рекомендації «адресовані» самооцінці, а саме, звернення до позитивних якостей особи спеціаліста, а також дія на інтелектуальну сферу, яка пояснює небажані наслідки конфліктної поведінки.

Витоки внутрішньоособового конфлікту спеціаліста полягають в протиріччі між формальним статусом спеціаліста в розслідуванні злочину і значенням його спеціальних знань для встановлення істини у кримінальній справі. Таким чином, в наявності невідповідність формального і реального пізнавального статусу спеціаліста в окремих ситуаціях розслідування. В умовах безпосереднього контакту (наприклад, при огляді місця події) це протиріччя може вилитися в міжособовий конфлікт між слідчим як організатором розслідування і спеціалістом як носієм спеціальних знань, які забезпечують йому привілейованість і високу професійну самооцінку.

Причинами міжособових конфліктів є взаємовиключні цінності, цілі і завдання взаємодіючих осіб. Конфлікти саме цієї природи найчастіше зустрічається при взаємодії слідчого і спеціаліста в процесі розслідування злочинів. В даному випадку йдеться про сформовані антагонізми позицій, а не про помилку або сумнів окремої особи, яка потребує допомоги в вирішенні її внутрішнього конфлікту.

Встановивши причину конфлікту, слідчий зобов'язаний прийняти заходи до його подолання. Криміналістикою розроблений досить широкий спектр тактичних прийомів, направлених на подолання конфліктних ситуацій. Вибір того або іншого прийому залежить від особистих якостей спеціаліста і причини, що спонукали його до конфлікту.

Для попередження конфліктів між слідчим і спеціалістом слід дотримуватися декількох основних правил:

- 1) чітко розділити обов'язки і сформулювати окремі доручення;
- 2) дотримувати правила і норми професійної культури, бути тактовним, ввічливим і уважним один до одного;
- 3) до думки кожного необхідно відноситись з повагою;
- 4) при розбіжності думок потрібно об'єктивно і всесторонньо обговорювати і зважувати аргументи кожної сторони;
- 5) критичні зауваження один одному необхідно висловлювати по-дружньому, без явних або прихованих особистих висновків.

Одним з найважливіших чинників успішного подолання конфліктної ситуації є встановлення психологічного контакту між слідчим і спеціалістом, результатом якого є взаєморозуміння і довіра, особливо до спеціаліста з боку слідчого при використанні його допомоги при призначенні експертиз.

Якщо особа спеціаліста буде попередньо ретельно вивчена, то під час слідчої (розшукової) дії представляється можливим правильно сприйняти і оцінити всю ту інформацію, яка виходить від неї в процесі спілкування. Якщо слідчий заздалегідь знає звички спеціаліста, особливості його поведінки, мовних зворотів, прийомів бесіди тощо, то зможе правильно оцінити і зрозуміти, чому у процесі спілкування в тому або іншому місці він проявив або не проявив їх.

Тільки аналіз особових якостей спеціаліста дозволить детально прогнозувати хід слідчої (розшукової) дії. Так, зокрема, без попереднього вивчення особи спеціаліста не можна з досить високою мірою вірогідності

передбачати його дії і поведінку, хід і результат виконання ним своїх функцій.

На базі такого прогнозування слідчий визначить свої дії, направлені на те, аби усунути фактори, які надалі негативно впливатимуть на належне виконання функцій спеціалістом при виборі матеріалів для експертного дослідження.

У взаєминах слідчого і фахівця повинні планувати пошана, ділова співпраця, довіра. У разі потреби слідчий може вказати спеціалістові його помилки, наприклад, спроби вирішувати питання правового характеру, виходити за межі своєї компетенції.

Недопустимий психологічний вплив на спеціаліста у вигляді:

- а) нав'язування спеціалістові владної думки, своєї версії;
- б) психологічний тиск з використанням службового положення, авторитету;
- в) вимоги у виборі того або іншого методу попереднього дослідження речового доказу.

В результаті такої дії у спеціалістів знижується критичність розуму, спостережливість, уважність, точність оцінок.

При проведенні слідчих (розшукових) дій спілкування між спеціалістом і слідчим носить самий різний характер: від епізодичних службових зустрічей, до постійної ділової співпраці. Вирішальними критеріями вибору спеціаліста є компетентність, об'єктивність, незацікавленість в результаті справи.

Перед проведення слідчої (розшукової) дії слідчий повинен вибрати такого спеціаліста, який найбільшою мірою придатний для участі в даній слідчій (розшуковій) дії по своїх професійних знаннях і навиках, психічних якостях, проявленій ним активності. В якості спеціаліста також бажано залучати людину, яка не лише має в своєму розпорядженні необхідні знання, але і по своїх психічних якостях, особистому досвіду найбільшою мірою здатний виконати необхідні дії і часто в несприятливих умовах розслідування.

Але проблема взаємодії і подолання психологічних конфліктів між слідчим і спеціалістом при розслідуванні злочинів, в тому числі і при призначенні судових експертиз, на наш погляд, не повністю вирішена та врегульована як у теоретичному, так і практичному аспектах.

Список використаних джерел

1. Гончаренко В. Г. Критерії допустимості психологічного впливу на досудовому слідстві / В. Г. Гончаренко // Вісник Академії адвокатури України. – 2010. – № 3. – 107-116с.
2. Клименко Н. І. Актуальні питання судової експертизи / Н. І. Клименко // Взаємодія слідчого зі спеціалістами експертних підрозділів ОВС у ході дослідчої перевірки: проблемні питання: наук.-практ. семінар, 23 груд.2011 р., м.Київ. –2012. 60-66с.